

SZANYI Miklós

A KÜLFÖLDI TULAJDONÚ CÉGEK MAGYARORSZÁGON: ÚJ FEJLŐDÉSI MODELL KÖZPONTI SZEREPLŐI?

Ennek a vitaindító tanulmánynak az a célja, hogy felelevenítse a külföldi beruházásokkal kapcsolatos eddigi ismereteinket. A tényeket, összefüggéseket, elképzeléseket a vita fő gondolati vázát követve rendszereztük. Elképzelésünk szerint a külföldi tulajdonú cégeknek különleges, fejlődési modellt alkotó, befolyásoló szerepük lehet a rendszerváltás utáni magyar gazdaságban. Központi szerepüket több oldalról vizsgálhatjuk. Összehasonlíthatjuk őket magyar tulajdonú vállalatokkal, vizsgálhatjuk beilleszkedésüket a magyar gazdaság szövetébe, viszonyukat gazdaságpolitikai lépésekhez, hatásukat a foglalkoztatásra, bérekre, jövedelemteremtésre, makrogazdasági stabilitásra. Külön figyelmet érdemel szétterülő modernizációs hatásuk, helyi üzleti kapcsolataik hálózata és az is, hogy milyen gazdaságpolitikai eszközökkel lehet fenntartani hazánk tőkevonzó képességét, támogatni a külföldi cégekből kiinduló kedvező hatások kibontakozását. Ez a rövid tanulmány néhány ismert, a kérdéskörre vonatkozó tényt és kutatási eredményt mutat be és kérdéseket tesz fel, hipotéziseket állít fel, de nem törekszik részletes elemzésre.

A külföldi működőtőke-beruházások statisztikai adatai kisebb-nagyobb hullámzásokkal évi 1,5–2,5 milliárd dollár beáramlást mutatnak a privatizációs folyamat lényegi befejeződése után. A Magyarországról külföldre irányuló működőtőke-beruházások hullámzások mellett növekednek. A működőtőke-áramlás nettó mérlege ezért ma már jóval kisebb pozitívumot ér el, mint az 1990-es évek folyamán. Tartósan jelentkezik a beruházásokhoz kapcsolódó jövedelemtranszfer is, ami a fizetési mérlegben passzívumként jelent meg a 90-es évek végétől. Nincsenek megbízható becslések arra nézve, hogy a Magyarországon megtermelt jövedelem mekkora hányada kerül újra beruházásra, és mekkora része kerül ki az országból. A tisztánlátást nehezíti az is, hogy a már évtizedekre visszanyúló transznacionális vállalati gyakorlat szerint a cégen belüli pénzügyi és egyéb tranzakciók keverednek a vizsgálni kívánt tőkeáramokkal. Az mindenesetre megállapítható, hogy a profitok újraberuházása jelentős mértékű, és a külföldi működőtőke-beruházások állománya lényegesen magasabb, mint amit az éves beáramlási adatok összegeként kapunk. (1. táblázat)

A külföldi beruházások hatására a magyar gazdaság tulajdonosi szerkezete gyökeresen átalakult. Az ipar legtöbb szektorában és számos szolgáltató ágazatban a kibocsátás zömét adó nagyvállalatok csaknem kivétel nélkül külföldi tulajdonba kerültek. Ezért nehéz a magyar és a külföldi tulajdonú cégek teljesítményeinek összehasonlítása: általában nem azonos kategóriájú cégekről van szó, amelyek sokszor nem azonos piacokon működnek. Az eltérő feltételek és működési sajátosságok nagymértékben determinálják az elérhető gazdasági teljesítményt is. Egymással versenytársi kapcsolatban lévő, hasonló tevékenységű és méretű cégeket lényegében csak esettanulmányi szinten lehet elemezni.

A külföldi tulajdonú cégek működését jobb híján a volt állami tulajdonú vállalatok teljesítményeivel lehet összehasonlítani. Ennek tartalma lényegében a rendszerváltás gazdasági hozadéka. Az ilyen összehasonlítások többnyire meggyőzően mutatták be azt a folyamatot, amelyben a privatizációban átvett cégek szerkezetét, szervezetét, működését a külföldi vevők átalakították. A végeredmény többnyire az eredetitől teljesen

A külföldi működőtőke befektetések egyes adatai 1991–2001 (millió USA dollár)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Külföldi befektetések Magyarországon	1459	1471	2339	1147	4453	1983	2085	1935	1651	1800	2715
Külföldi eredetű privatizációs bevétel	435	492	1163	103	3370	618	1451	485	295	0	0
Privatizációs befektetések aránya az összes külföldi működőtőke befektetésben	29,8	33,4	49,7	9,0	75,7	31,2	69,6	25,1	17,9	0	0
Külföldi befektetések aránya a privatizációs bevételben (%)	79,6	61,0	48,2	8,9	86,9	52,1	78,1	67,9	–	0	0
Külföldi tulajdonú cégek részesedése az exportban (%)	–	–	–	54	58	69	75	77	80	–	–
Magyar működőtőke befektetések külföldön	–	–	–	–	43	0	431	481	249	532	368

Forrás: MNB, ÁPVRT.

eltérő sajátosságokkal rendelkező cég lett, amelynek gyakran még a releváns piacai, sőt tevékenységi köre is megváltozott (leginkább a gépiparban).

Az efféle összehasonlítások sem nyújtanak sok támogatást az egymás mellett működő magyar és külföldi cégek összehasonlításához. Az itt megragadott változások egy része általános, privatizációs hatás, amit magyar magántulajdonosok közreműködésével is el lehetett érni. Másrészt a teljesen átalakított vállalatok új működési feltételei gyökeresen eltértek a korábbi állami vállalat feltételeitől, nehezítve, sőt sokszor kizárva az összehasonlítás lehetőségét. Az egyedül relevánsnak tekinthető közvetlen összehasonlítás a néhány fennmaradt állami vállalatok és azok privatizált versenytársai között kínálkozna, de az ilyen lehetőségek száma csekély.

Vagyis, a magyar és külföldi tulajdonú vállalatok teljesítményeiben meglévő eltérések korrekt megfigyelése a vállalatok és ágazatok szűk körére korlátozódik. Néhány elfogadottnak tekinthető eltérést azonban az elvégzett nagyszámú empirikus felmérés és esettanulmány alapján megjelölhetünk:

1. Eltérőek a cégek finanszírozási adottságai, a külföldiek tőkeerősebbek.
2. Fentiekből is adódóan a külföldiek beruházási tevékenysége sokkal jelentősebb.
3. Ennek következtében a külföldi cégek műszaki felszereltsége, színvonala magasabb (bár a különbség csak generációs jellegű és többnyire nem technológiai).
4. Ehhez társul a nagyobb cégek esetében az anyavállalat által már felhalmozott gyártási, üzleti szakismeret, kapcsolatrendszer és a márkanévek.

5. A fogyasztási cikkek, szolgáltatások piacain a magyar cégek tőkehiánya a külföldiekénél nagyságrenddel alacsonyabb marketing-költségvetést engedélyez, ami nagy versenyhátrány.
6. Más feldolgozóipari ágazatokban a magyar cégek gyakran kiszorulnak a végtermékek piacairól, és a globális piaci szereplők alkatrész-beszállítójaként tudnak működni.
7. A jövedelmezőséget, profitot, hatékonyságot illetően a külföldi cégek fölénye jellemző, bár a termelékenység szakadéka a legújabb kutatások szerint már nem szélesedik a magyar cégekkel összehasonlításban. Az összehasonlítás korlátairól az előbbiekben szoltunk.
8. A jelentősen eltérő működési kör és feltételek következtében a külföldi és hazai cégek közötti együttműködés lehetőségei korlátozottak, de léteznek ilyen kapcsolatok.

A kapitalista fejlődés mai sajátosságai Magyarországon

A magyar gazdaság működése két fő irányban változott az elmúlt 12 év során. A legfontosabb változás a rendszerváltás közvetlen eredője, a piacgazdasági berendezkedés volt. Ez a folyamat más átalakuló országokkal összehasonlítva Magyarországon különösen sikeres volt: rövid idő alatt zajlott le és kezelhető mértékű nehézségekkel járt. A másik fő irány a globalizáció, a magyar gazdaság és társadalom jelentős mér-

tékű bekapcsolódása a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. A külföldi tulajdonú cégek tömeges megjelenése Magyarországon felerősítette a globalizáció jelenségeit. Hogy a két fő folyamat hatására milyen jellegű piacgazdaság alakul ki Magyarországon, az több tényező hatására dől el. Lényegesek a kulturális, gazdasági és társadalmi hagyományok egészen az iparosodás és polgárisodás monarchiabeli folyamataig visszamenően. Nem jelentéktelen a rendszerváltást megelőző magángazdaság szerepe. Ezeket az előzményeket jól tetten lehet érni a rendszerváltást követő fejlemények kelet-európai szintű összehasonlításakor. Tisztán megkülönböztethető eltérések mutatkoznak a három fő térségbeli tőkés fejlődési modell mai utódállamaiban.

Magyarországon a közép-európai fejlődési modell egyik legfontosabb módosulása a rendszerváltás után az állam korábban hagyományosan erős gazdasági szerepének drasztikus visszafejlesztése volt. A korábban (sokszor 1945 előtt is) állami kézben lévő iparvállalatok eltűntek vagy magánosították őket. Helyükre a korábbiakat messze meghaladó mértékben külföldi tulajdonú cégek kerültek. A fejlődési modell módosulása tehát elsősorban az állam közvetlen gazdasági szerepének helyettesítése, átadása globális vállalatok számára. Az állam háttérbe vonulása első ránézésre a tőlünk nyugatabbra kialakult fejlődési formákhoz való közeledést jelentheti. Kevesebb közvetlen gazdasági kapcsolódás tisztább, átláthatóbb kormányzati működést eredményezhet. Ezt az állítást viszont jelentősen gyengítik a közelmúlt nagy port verő vállalati botrányai, vagy a vezető politikusok megvesztegetési ügyei. Látható, hogy más módokon, más szinteken az állami korrupció a nyugati fejlődési modellekben is jelen van.

Az állam és a globális vállalatok közötti átváltásnak jelentős hatása volt a korábbi korporatív érdek egyeztetési formákra is: korlátozta azok működési körét és hatását. Ennek egyik első, nagy hatású következménye volt, hogy erőteljes csökkenés következett be a foglalkoztatásban, amelyet az új munkahelyek teremtmése nem tudott teljes körben kompenzálni. Az új felállásban, új működési feltételek között ugyanakkor leginkább a külföldi tulajdonú cégeknél alkalmazott munkaerő termelékenysége ugrásszerűen megnőtt. Egyes tanulmányok szerint bizonyos mutatók tekintetében néhol meghaladta az EU átlagát, de helyenként elérte a legfejlettebb országok színvonalát is. A termelékenység, a jövedelemteremtő képesség javulása mögött leginkább a korábbi évek alacsony kihasználási színvonala és az alkalmazott technika újabb gene-

rációinak térnyerése figyelhető meg. Mindkét szempontból javult a magyar vállalkozások helyzete is, amit bizonyít, hogy a termelékenységi szintekben meglévő különbségek már nem nőnek tovább. Ugyanakkor, a magyar ipari termelés versenyképességét hosszú időn keresztül az biztosította, hogy a termelékenység növekedésével a jövedelmek emelkedése nem tartott lépést. Az egységnyi kibocsátásra jutó bérköltségek csökkentek.

A bérek alakulásával kapcsolatban meg kell említeni a gazdaságpolitika szerepét. Ezzel a példával lehet azt is illusztrálni, hogy a kialakult duális gazdaságban az egyes szektorok milyen eltérő módon reagálnak egyes gazdaságpolitikai lépésekre. Az Orbán-kormány igyekezett a termelékenység növekedése által megnőtt jövedelemteremtő képességet kiaknázva növelni a jövedelmeket. Emelte a közalkalmazottak bérét és a kötelező minimálbért. Az intézkedések közvetlenül azoknak a szektoroknak a bérkiáramlását növelték, amelyekben a termelékenység növekedése az átlagos alatt maradt. Ahol a növekedés a legnagyobb volt, ott közvetve és csak gyengén hatottak ezek az intézkedések. Összességében a bérintézkedések jövedelemelosztást változtató hatása elszakadt a termelékenység alakulásától, és inkább szintrehozó, kiegyenlítő célzatú volt.

Versenyképességi hatásait tekintve az intézkedések a leghatékonyabb, legtermelékenyebb, alacsony élőmunkahányadú cégeket alig érintették. Ezek versenyképessége alig változott. A gyengébb versenyképességű, nagyobb bérköltséggel dolgozó cégek helyzetét ugyanakkor jelentősen rontották. A minimálbér emelése miatt közvetlenül is, de a közalkalmazotti bérek emelése miatt kialakuló, intenzívebbé váló bérverseny miatt még közvetve is. Ez utóbbi folyamat az ez év őszén megvalósított újabb közalkalmazotti bérrendezés után még tovább erősödött. A közalkalmazotti bérrendezés természetesen kívánatos, hiszen ennek a szférának a működési színvonalát egyebek mellett ilyen eszközökkel is emelni lehet. Ugyanakkor a béremeléssel nem lehet kiváltani egy sor régen halasztott beruházást, illetve a közintézmények gazdálkodásával összefüggő anomáliák felszámolását. A vállalkozások számára a kialakuló bérverseny komoly alkalmazkodási kényszert jelent, amelynek nem biztos, hogy meg tudnak felelni, vagy reakciójuk ismét a regisztrált tevékenység csökkentése és a szürke gazdaság felduzzasztása lehet.

A külföldi cégek térnyerésével kapcsolatban rendszeresen felmerülő kérdés azok gyökértelensége. Ez a kérdés több oldalról vizsgálható. Az egyik a fejlesztési,

modernizációs hatások kérdése. Milyen mértékig képesek integrálódni a magyar gazdaságba a globális termelési rendszerekben működő magyarországi leányvállalatok? Ténykérdés, hogy a legnagyobb termelési értéket produkáló cégek üzleti szintű kapcsolatai a magyar partnerekkel minimálisak, és sok esetben hagyományos beszállítói is követik őket Magyarországra. Az együttes hálózatuk által létrehozott érték, az elévzett munkáért kifizetett bér, az elért exporttöbblet és nem utolsósorban az egyes kedvezmények ellenére fennmaradó különböző adóbevételek továbbra is nagy jelentőségű elemei a magyar gazdaságnak, költségvetésnek.

A kérdés az, hogy mi történik, ha ezek a „gyökértelen” vállalkozások elhagyják az országot. A „gyökértelenségre” hivatkozva legkönnyebb lenne azt felelni, hogy semmi. Ha nem kapcsolódnak másokhoz, nem rántanak magukkal kapcsolódó cégeket, nem marad őr utánuk. Az előbb felsorolt hozzájárulásaik azért mindenestre hiányoznának. Kérdéses továbbá, hogy kialakulna-e valami a helyükön, illetve milyen gyorsan? Képesek lennének-e magyar vállalkozások a helyükre lépni? A válasz egyértelmű nem. Talán sikerülne a foglalkoztatás területén valamilyen pótmegoldást találni, de a legnagyobb multinacionális cégekhez hasonló méretű, pozíciójú magyar vállalkozások nincsenek. Következésképpen, csak a globális munkamegosztás perifériájának üzleti, hatékonysági, jövedelmi viszonyai között tudnának működni. Jövedelemteremtő erejük, hatékonyságuk, piaci lehetőségeik messze elmaradnának a nagy nemzetközi vállalatokétól. Egy ilyen csere a gazdaság egésze szempontjából is hátrányos lenne.

Másrészt felvetődik, hogy vajon az említett „gyökértelen” cégek meddig kívánnak Magyarországon tevékenykedni? Ha nekünk fájdalmas is lenne kivonulásuk, az ő globális érdekeltségi körükben egy-egy telephely-változtatás éppen hogy nagyon is előnyös lehet. Nem ezért jöttek Magyarországra is? A közelmúlt tevékenység leépítései, kitelepülései ezt a félelmet nagy mértékben alátámasztják. Optimista vélemények szerint a kitelepülések és a továbbra is fennmaradt beáramlás egy dinamikus szerkezetváltozás két oldala. Hatására a külföldi tulajdonú tőkeállomány korszerűsödik, illetve igényesebb, nagyobb jövedelemteremtő képességgel bíró tevékenységek irányába tolódik el. Ha ez igaz, akkor ebből további kérdések következnek: Felkészült-e a magyar gazdaság és társadalom erre a folyamatra? Képes-e arra, hogy ezt a kétség kívül kedvező folyamatot támogassa?

Itt kapcsolódhatunk vissza a tőkés fejlődés gondolatmenetéhez. A külföldi cégek által integrált fejlődési modell, ha létezik vagy létrejön ilyen, feszültségekkel terhes. A globalizált termelési rendszerek, üzleti hálózatok rendszerében az előrelépés kizárólag a költség-haszon elemzések kedvező eredménye esetén lehetséges. Ehhez a magyarországi termelési inputok korszerűsödése elengedhetetlen. Legsúlyosabb a helyzet a munkaerő újratermelése területén. A jelenlegi előrelépés, fejlődés azért lehetséges, mert a külföldi cégek a ténylegesen elérhető potenciált mindeddig csak részlegesen vették igénybe. Ez ideig a fejlődés tehát extenzív jellegű volt. A jövőbeli fejlődés, növekedés tartalékait a munkaerő oldaláról a közoktatás és a közegészségügy aggasztó helyzete fenyegeti. Az előbb említett bérintézkedések a helyzet gyökeres átalakításához nem elégségesek.

A folyamatot akadályozza vagy féloldalassá teszi az infrastrukturális háttér hiányossága. Globális rendszerek csak kifogástalanul működő infrastruktúrában tudnak létezni. Magyarországon a távközlés, az adatátvitel és az informatika kivételével minden más területen olyan lemaradás tapasztalható, amely korlátozza a globális cégek tevékenységét mind a tevékenységek komplexitása, bonyolultsága felől, mind földrajzi szempontból. További akadály, illetve jelentős költségtenyező az egyébként külső vállalkozásoktól is beszerezhető szolgáltatások, tevékenységek kínálatának hiányosságai. A magyar beszállítók még mindig nem kapcsolódnak tömegesen az ide települt külföldi cégekhez, illetve kapcsolatuk sokszor nem tartós. A magyar beszállítók fejlődése lényeges költségmegtakarításokat eredményezhet a külföldi cégek számára is.

Felvetődik, hogy a körvonalazódó globális modellnek feltétlenül érvényesülnie kellett, vagy helyette hatékonyan működhetne például egy nemzeti modell is? Az állam kivonulása után a nemzeti tőkét is helyzetbe lehetett volna hozni. A privatizációs utótanulmányok a kevés magyar kézen maradt nagyvállalat túlélését, viszonylag lassú, de megindult átalakítását, korszerűsítését írják le. De lényeges-e, hogy például a feldolgozóipar valamilyen hányada nemzeti tulajdonban maradjon? Érvek léteznek pro és kontra. A külföldi tulajdonos előnyeit már leírtuk. Magyar tulajdon esetén sokak véleménye szerint a gazdaságpolitikának nagyobb ráhatása lehetne a cégekre. Úgy vélem, hogy a gazdaságpolitikának ez a „nagyobb határfoka” a verseny korlátozásával, a piac hatékonyságot javító szerepének háttérbe szorításával járna. Erre a folyamatra a különböző kormányok számos tranzakciója mutatott példát.

A külföldi tulajdonú cégek kritikájában további érv a Magyarországon megtermelt profit kivitele az országból, amely folyamat 1998 után jelentősen felerősödött. Semmilyen konkrét tapasztalat nem támasztja alá azt a feltételezést, hogy különféle nemzetiségű tőketulajdonosok eltérően reagálnának egy adott gazdasági helyzetben. A magyar tőketulajdonosok éppen úgy külföldre utalhatják nyereségük, sőt tőkéjük bármely elemét, mint a nem magyar tőketulajdonosok. A legrosszabb makrogazdasági helyzetben lévő átalakuló országok példái a hazai tőke nagyarányú menekülését mutatják be. A piaczgazdaság logikája az eltérő nemzetiségű tőketulajdonosokra hasonlóan hat. A logika egységes. Ha ettől a logikától kormányzatok eltértenek egyes gazdálkodókat, akkor feltehetőleg a piaci hatékonyság ellen dolgoznak, illetve vélhető a személyes összefonódás is. A megoldás nem a logikus döntésektől való elterelés, hanem olyan környezet biztosítása, amelyben a gazdálkodók döntései az országos érdekekkel összhangban vannak. Ennek a feltételrendszernek a kialakításához, fejlesztéséhez szükséges például az oktatás- és egészségügy, az infrastruktúra és a beszállítói potenciál már említett fejlesztése.

Tőkevonzás és az Uniós csatlakozás

Magyarország ma már visszafordíthatatlanul elindult a globális gazdasághoz kapcsolódó fejlődési modell irányába. A mai helyzetből egy drasztikus modellváltás csak súlyos kockázatokkal valósulhatna meg. A modell stabilitását jelzi a nemzeti tőkét kiemelten támogató Orbán-kormány ambivalens viselkedése a külföldi beruházásokkal szemben. Míg politikai szinten a nemzeti vállalkozások támogatása kapta a fő hangsúlyt, addig a gyakorlatban továbbra is érvényesült a külföldi tőke vonzására hivatott eszközrendszer. Olyannyira, hogy a kormány többször büszkélkedett is azaz, hogy a tőkebeáramlás ismét emelkedő tendenciát mutatott. A külföldi tőke vonzása kérdésében tehát gyakorlatilag változatlanul fennáll az a politikai konszenzus, amely a rendszerváltás kezdete óta a piaczgazdaság fő intézményeinek kialakítása tekintetében végig megvolt Magyarországon. Más átalakuló országokkal szemben ez a konszenzus az egyik legfontosabb megkülönböztető jegye a magyar rendszerváltás sikerének.

A tőkevonzás hagyományos okai mára viszont módosultak. Úgy tűnik, végleg elesik a fiskális szempont, a privatizációs bevételek maximálásának igénye. Nagy mértékben módosult a külső egyensúlyt biztosító funkció is. 1998 után a nettó-tőkebeáramlás annyira

összezsugorodott, hogy nem tudott többé kiegyensúlyozó szerepet betölteni a fizetési mérlegben. Ezt a szerepet a kereskedelmi mérlegen keresztül talán átveheti a külföldi tulajdonú feldolgozóipari cégek által produkált jelentős exporttöbblet. Ugyanakkor viszont a magyarországi külföldi és magyar tulajdonú tőke nemzetközi üzleti aktivitása a fizetési mérleg legkülönbözőbb tételeiben jelentős, tartósan tűnő eltolódásokat eredményezett. A változások hatására a külföldi tőketulajdonosok tranzakciói és a fizetési mérleg alakulása közötti összefüggések bonyolultabbá váltak, nehezebben jelezhetőek előre. Megnőtt függőségünk a nemzetközi tőkepiacoktól, ami esetenként komoly negatív hatásokat eredményezhet a fizetési mérlegben. Érdekes, további elemzéseket igénylő kérdés, hogy a kialakuló modell a makrogazdasági hatások és a külső egyensúly szempontjából milyen új, tartós sajátosságokat hoz magával.

Jelentős mikrogazdasági hatásokat is vártunk, várunk a külföldi tőke fokozott szerepvállalásától. Ezek jelentős része valóban bekövetkezett. Empirikus tanulmányok sokasága mutatta be a külföldi irányítás alá került vagy általuk létrehozott cégek, üzemek ugrásszerű fejlődését, a korszerű technika térnyerését, új, piacépés termékek bevezetését, a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedésünk tényeit. Sokkal kevesebb sikertörténet szól ugyanakkor azokról az átgyűrűző hatásokról, amelyek a nem külföldi vállalatok modernizációját segítették elő. Az empirikus irodalom ez ideig nem tudott egyértelmű bizonyítékokat felmutatni arra nézve, hogy a külföldi tulajdonú szektorból mérhető irányú és mértékű pozitív hatások érték volna a magyar cégeket. Ez egyaránt jelentheti azt, hogy nincsenek ilyenek, meg azt is, hogy a vizsgálati módszerek, mindenek előtt pedig maga a vizsgált vállalatalmaz statisztikai elemzésre kevésbé alkalmas.

Az egyes esettanulmányok szintjén bőségesen találunk példákat mind pozitív, mind negatív hatásokra. A pozitív hatások leginkább a külföldi cégekhez beszállítóként csatlakozni képes magyar cégeket érintették. A negatív hatások közül kiemelkedik a felerősödött verseny, amely jellemzően inkább kiszorítja a magyar vállalkozókat piacaikról, semmint hogy azok versenyképességének javulását eredményezné. A versenyképesség javítására tett erőfeszítések leginkább a méretbeli különbségek és az eltérő tőkeellátottság miatt hoznak kevés eredményt. Nem azonos a súlycsoport. A fejlődési modellre vonatkozó kérdés ezért úgy vetődik fel: mi legyen ebben a magyar vállalkozók szerepe? Be kell érniük a beszállítói feladatkörrel, ahol versenyképességük sokkal alacsonyabb költségekkel fenntartható, javítható, mint a végtermékpiacokon?

A gondolatmenet ezen a ponton ismét visszakanyarodik a korai fejlődési példákhoz. A magyar iparosítás történetében a kormányok fejlesztési erőfeszítéseinek mindig kiemelt szerepük volt, éppen a kedvezőbb helyzetű, erősebb külföldi és osztrák cégekkel szemben. Nem állíthatjuk, hogy ez a politika nem ért el jelentős sikereket. Ellenkezőleg. A mostani fejlődési modell azonban ettől eltér, az állam kivonulása a gazdaságból és a versenytárs globális cégek betelepülése Magyarországra nagyon megnehezíti az aktív kormányzati fejlesztési- és iparpolitikát. Azt nem mondhatjuk, hogy a rendszerváltás kezdetén nem léteztek alternatív fejlődési lehetőségek, illetve, hogy ezek minden szempontból a most járt modellnél gyengébbek lettek volna. A modellváltás viszont mára el lehetetlenült, tehát arra érdemes törekedni, hogy az adott modellfeltételek mellett optimalizáljunk. Ez ma a magyar tulajdonú cégek integrálását jelenti a nemzetközi gazdaságba. Mivel kezdetben ez csak beszállítói szinten képzelhető el, hát beszállítói szinten.

Teljesen egyértelmű, hogy a fejezetcímekben szereplő EU-csatlakozás is ezt a hozzáállást igényli. Az EU által teljesen homályban hagyott „nemzeti versenyképesség megfelelő szintje”, ami a csatlakozás egyik követelménye, sokkal egyszerűbben érhető el beszállítói státusban, mint a végtermék piacokon. Tulajdonképpen ez is egyfajta döntési kérdés: akarunk-e csatlakozni? Ha igen, akkor az EU versenyképességi gumikövetelményét komolyan kell vennünk. Pontosítanunk kell a követelményeket, igyekezni kell megfelelni azoknak. Ellenkező esetben, ha az EU a kibővítés késleltetésére játszik, ez egy nagyon megfelelő pont, ahol a felkészülés hiányosságai támadhatók. Magyar vállalkozók helyzetéből ítélve a csatlakozást alapvető módosulások a piaci környezetben nem várhatóak. A versenytársak java része itt van a magyar piacon, a termékek és szolgáltatások szabad áramlása alig fog változást hozni (egy-egy speciális területet leszámítva).

Gazdasági szempontból az EU-kibővítés leginkább a térségünkkel intenzív kapcsolatban álló tagállamok érdeke. Az érdekeltség alapja már nem ugyanaz a motiváció, ami a kezdeti befektetéseket hozta, a piacszerzés vagy az olcsó privatizációs kapacitásbővítés. Változni, gyengülni fog a külföldiek számára fenntartott speciális befektetés ösztönző eszköztár is. A vám-szabad-területi előnyök megszűnnek, az adókedvezmények egy része szintén. Az általános célú, versenyztető beruházás-ösztönzés eszközei továbbra is a nagyberuházóknak, így elsősorban a külföldi tulajdonú cégeknek fognak kedvezni. Mivel a közvetlen, pénz-

ügyi jellegű támogatások rendszerét korlátozni kell, a befektetés-ösztönzés súlypontját át kell helyezni a gazdálkodói környezet már említett területeire, az ország versenyképességét általánosságban fejlesztő lépésekre.

Az említett területek támogatásába jelentős mennyiségű uniós pénzt is be lehet vonni. A jelenlegi EU támogatási politikában az infrastruktúra fejlesztése kiemelten fontos terület. Az oktatás- és egészségügy támogatására szintén vannak speciális alapok. Ezeket mind mozgósítani lehet, kiegészítve megfelelő magyar hozzájárulással. A magyar gazdálkodók fejlesztésére elsősorban a kisvállalkozásokat támogató pénzek vehetők igénybe. Az EU-csatlakozással megnyíló pénzügyi források tehát jelentősen megnövelik majd a közvetve befektetés ösztönző hatással is járó eszközeinek körét, nagyságát. A nagyobb fejlesztési projektek kivitelezésében pedig nyilvánvalóan a hazánkban letelepült külföldi cégeknek is jelentős szerep juthat.

A befektetések céljai, ösztönzői között kiemelt szerepet fog kapni a magyarországi konjunktúra. A várható nagy, részben EU által finanszírozandó beruházási projektek tartós gazdasági növekedést tarthatnak fenn Magyarországon. A magyar konjunktúra üzleti előnyeiben, a növekvő kereslet kielégítésében a külföldi tulajdonú cégek is részesülnek. Magyarország gyors fejlődése vélhetőleg ösztönzően fog hatni a Magyarországról kiinduló termékelexportra és tőke kivitelre is.

Fontos kérdés és a versenyképességet jelentősen befolyásolja a bérek alakulása. A munkaerő mindig is jelentős szerepet játszott a tőkevonásban. A bérek kérdése a küszöbön álló EU-csatlakozás szempontjából kiemelten fontos. A bérek emelkedése lehet a munkaerő nyugati migrációját korlátozó legfontosabb tényező. Bár mi magyarok az EU-ba irányuló migráció ugrásszerű növekedésétől egyáltalán nem tartunk, a mi szempontunkból talán éppen a fordított irányú áramlás, tehát az EU-ban jelenleg munkát vállaló magyarok hazatérése miatt lehet ez fontos. Továbbra is kérdéses mindazonáltal, hogy lesz-e, illetve milyen mértékű kiegyenlítődés fog végbemenni? Az EU tagországok közötti, sőt az egyes országokon belül megfigyelhető jelentős bérkülönbségek, illetve migrációs korlátok arra engednek következtetni, hogy a magyar bérszínvonal nem kell, hogy már rövid távon is az EU átlagát elérje. A gazdaság teljesítőképességének javulásával többé-kevésbé párhuzamosan lehet a reálbéreket is növelni. Perdöntő ebben a kérdésben a teljesítőképesség, a jövedelemteremtés színvonala, a versenyképesség fenntartása lesz. Ehhez a külföldi tulajdonú cégek sokoldalúan hozzá tudnak járulni. A várható nagyszabású infrastruktúra-fejlesztések is javítják a gazdasági teljesítőképességet. A bérek, jövedelmek oldalán a feszült-

seget már eddig is főleg a közalkalmazotti bérezés jelentette, de ez nem tartozik közvetlenül tárgyunkhoz.

A reálberek kérdéséhez kapcsolódik az árak, az árszínvonal alakulása is. Ebből a szempontból is hasonló lehet a helyzet. A kiegyenlítődség folyamata nem fog jelentősen gyorsulni. Az a néhány, jelenleg is támogatott ár, melyek támogatása megszűnik, egyszeri, korlátozott mértékű árszínvonal-emelkedést okozhat. Ha ezt bérkiáramlás kompenzálja, az komolyan felerősítheti az inflációs nyomást. Egyébként ez a lépés első sorban az árszerkezetben okoz változást. Nyilvánvaló, hogy kompenzáció nélkül ez reáljövedelmeket csökkentő tényező lesz, ami legalább is rövid távon a kiegyenlítődség ellen hat.

Az uniós csatlakozás érdekeltiségi viszonyai a külföldi tulajdonú cégekre építő gazdaságfejlődési modellt tehát erősítik, elmélyítik. A csatlakozás versenyképességi feltételeinek a magyar gazdaság meg tud felelni, hiszen beépültsége az Unió gazdasági rendszerébe már ma is meghatározó jelentőségű. A még hátralévő harmonizációs lépések a mostani piaci viszonyokat általában nem változtatják meg. Az elérhetővé váló fejlesztési források ugyanakkor megteremthetik az anyagi alapokat a versenyképesség hosszú távú fenntartásához, javításához. A kormányzati aktivitásnak pontosan erre, a háttér, a keretek fejlesztésére kell irányulnia.

A nemzeti tőke előnyökhöz juttatása, kiemelt kezelése a versenysemlegesség elvének sérelme nélkül nem képzelhető el. Nyílt formában ez a gyakorlat nem csupán a most követett modell logikájának mond ellent, de hatályos jogszabályoknak, nemzetközi szerződéseknek is, köztük az EU előírásainak. A modell logikájából fakad, hogy az inkább az együttműködési formák fejlesztését, a duális gazdasági szerkezet összenövésével, együttműködéssel történő oldását igényli. A két oldalt tudatosan szembe állító, egyiket a másikkal szemben támogató lépések a duális szerkezetet konzerválják, akármelyik fél is a kedvezményezett.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a gazdasági átmenet folyamata, benne a csökkenő állami szerepvállalással és a növekvő külföldi üzleti befolyással, illetve a közelgő EU-csatlakozás két fontos lépcsője a jelenlegi magyar fejlődési modellnek. Ez a modell esélyt biztosít arra, hogy a magyar gazdaság és társadalom jelentős részben felszámolja a ma még súlyosan jelenlévő fejlődési elmaradottságot, hiányokat. Az ország forrásait meghaladó mértékű fejlesztésekre az EU alapok felhasználásával és a külföldi tulajdonú cégek közreműködésével lesz lehetőség. A folyamat mint üzleti lehetőség

és mint versenyképességet javító lépések sorozata egyaránt hasznára válik magyar és külföldi cégeknek, a magyar lakosságnak és társadalomnak.

Összefoglaló tézisek

1. A magyar gazdaság és társadalom 1989 utáni fejlődése modellértékű változásokat hozott, amelyek nem csak a megelőző 40-45 évhez képest nagy horderejűek, de történelmi trendeket, modellelemeket is érintettek.
2. A piacgazdasági keretek helyreállítása mellett az egyik új elem az állam közvetlen gazdasági szerepvállalásának visszaszorulása. A másik a világgazdaságba történő integrálódás. Ennek a folyamatnak a legfőbb hordozói a külföldi tulajdonú cégek, amelyek a magyar gazdaságban korábban soha nem látott mértékben foglaltak el pozíciókat.
3. A külföldi cégek által integrált fejlődési modell mellett elképzelhető volt egy nemzeti tőkére épített modell is. Ez a fejlődési irány háttérbe szorult, és ma már a kialakuló fejlődési pálya törése nélkül a modell érdemi változtatása elképzelhetetlen.
4. A jelenlegi fejlődési modell sok tekintetben előnyös, de főként a külgazdasági stabilitás tekintetében fokozott kockázatokkal jár.
5. Ebben a modellben a magyar gazdálkodók általában inkább csak beszállítói szinten tudnak kapcsolódni a fő hajtóerőt képviselő külföldi cégekhez, de ezeken keresztül képesek kapcsolódni a világpiachoz. Önmagukra hagyatkozva erre viszonylag kevés esélyük van. A külföldi cégekhez nem kapcsolódó, azokkal versenyben álló magyar cégek számára a modell egyelőre komoly versenyhátrányokat jelent.
6. Az intenzív külgazdasági kapcsolatokra épülő modell nagyjából összhangban van a Magyarország által is aláírt nemzetközi szerződésekkel, és az Európai Unió kibővítési folyamatában megfogalmazott feltételekkel. A gazdaság erős EU kapcsolódása önmagában is jelentős ösztönzője a kibővítésnek.
7. A gazdaságpolitika ebben a helyzetben a növekedési modell hosszú távú megalapozására kell, hogy irányuljon. Ennek keretében az oktatás- és egészségügy, az infrastruktúrális rendszerek fejlesztése és a magyar vállalatok kapcsolódási képességének javítása áll az első helyen.
8. A fenti gazdaságpolitikai célok eléréséhez a csatlakozás után komoly Uniós erőforrások vehetők igénybe.